

توسعه شهری بسیار ضعیف بخش‌های آذربایجانی استان همدان

آیهان مهدیلو

فهرست

توسعه و شهرنشینی

مقدمه‌ای بر نوشته

بررسی توسعه انسانی-شهری شهرستان‌های آذربایجانی و غیر آذربایجانی استان همدان

بحث و تحلیل داده‌ها

علل توسعه یافته‌گی کمتر شهرستان‌های آذربایجانی استان

تورک ستیزی

راه کارهای کلی

نتیجه

توسعه و شهرنشینی

"شهرنشینی یکی از مهمترین جنبه‌های زندگی اجتماعی امروز در سطح دنیاست. این پدیده در گذشته هم وجود داشته است ولی مسلماً از جهت تعداد و نسبت جمعیت شهری قابل قیاس با امروز نیست. در واقع، رشد شهرنشینی در سطح جهان در قرن بیستم و به ویژه از نیمه‌ی دوم آن شروع شده است و از این جهت یک پدیده جدید به شمار می‌رود. پس از انقلاب کشاورزی ایجاد شهرها دومین انقلاب عظیم در فرهنگ انسان بود. این امر روند اجتماعی برجسته‌ای بود که بیشتر موجب دگرگونی در روابط متقابل انسان با محیط و انسانهای دیگر گردید. رشد شتابان شهری پیامدهای متعددی در سطوح فردی و کلان اجتماعی به همراه داشته و فرصتها و چالشهای فراوانی را ایجاد کرده است. توافق زیادی بین محققان وجود دارد که شهرنشینی می‌تواند نقش مثبتی در توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی بازی کند و تلاش برای کاهش شهرنشینی عموماً مطلوب نیست (شنگ 2004: 137)¹. حال شاید به جرأت بتوان گفت که در قرن معاصر جوامعی که در آنها شهرهای متعدد و با شکوهی برپا شده است تا حدودی از جایگاه اجتماعی، انسانی، سیاسی و صنعتی بهتری نسبت به جوامع اکثریت روستائین برخوردارند. برعکس این قضیه را هم می‌توان مطرح کرد که جوامعی که وضعیت اقتصادی، اجتماعی و سیاسی توسعه‌یافته‌تری نسبت به روستاها و بخش‌های اطراف دارند، به مراتب پتانسیل شهرنشینی بیشتری دارند. شهرنشینی امری اجتناب‌ناپذیر است و رابطه‌ی مثبتی با توسعه انسانی دارد². افزایش جمعیت شهرنشینی فی‌النفسه پدیده نامطلوبی نمی‌باشد و بعضی‌ها آن را نمادی از توسعه یافته‌گی می‌دانند، اما الگوی توسعه جمعیت در کشورهای درحال توسعه (ایران، هند و ...) نشان از عدم تعادل در شبکه اسقرار و توزیع جمعیت دارد. پس جوامع معاصری که نسبت روستائینی به شهرنشینی بسیار بالاتری دارند (اکثریت روستائین)، توسعه اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و شهری پایینتری در رابطه با جوامع اکثریت شهرنشین دارند (مورد مطرح شده در ارتباط با کشورهای جهان سوم است).

¹- نگاهی به تحولات شهرنشینی و مهاجرت در ایران، حسین ضرغامی دانشجوی دوره دکتری جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران
²- نگاهی به تحولات شهرنشینی و مهاجرت در ایران، همان

در رابطه با استان همدان درست همین قضیه بین شهرستان‌های آذربایجانی و غیر آذربایجانی این استان حاکم است. یعنی درصد روستانشینی به جمعیت کل در شهرستان‌های آذربایجانی استان همدان بسیار بیشتر از شهرستان‌های غیر آذربایجانی استان می‌باشد که از این حیص می‌توان گفت که درصد توسعه‌یافته‌گی (اقتصادی، اجتماعی و سیاسی) شهرستان‌های تورک نشین استان همدان بسیار پایینتر از شهرستان‌های غیر تورک است که در بخش‌های زیر چرایی این تفاوت فاحش را مورد بررسی قرار داده و تا حد توان راهکارهایی کلی در جهت ارتقای توسعه‌یافته‌گی شهرستان‌های آذربایجانی استان همدان ارائه خواهیم داد.

با این حال در تحلیل توسعه‌ای یک شهر یا منطقه عوامل متعددی از جمله نقش و توسعه اقتصادی- اجتماعی شهر مورد نظر مهمتر است، ولی در این تحقیق برای مقایسه توسعه‌ای شهرستان‌های استان همدان از شایسته‌ترین معیار که همان اندازه نسبی جمعیت است و با آمارگیری و تجزیه و تحلیل نه چندان وقت‌گیر بدست می‌آید، استفاده شده است.³

مقدمه‌ای بر نوشته

استان همدان یکی از استان‌های بخش جنوبی آذربایجان و تا حدودی استان مرزی آذربایجان با قوم‌های لر، کرد و فارس می‌باشد که قابل توجهی از بخش‌های آن تورک نشین می‌باشند و جزء آذربایجانی استان بیشتر محدوده استان را شامل می‌شود.

مساحت کل استان همدان 19 367 کیلومتر مربع می‌باشد که برای سهولت مطالعه شش شهرستان کبودرآهنگ "3 816 کیلومتر مربع"، رزن "2 729 کیلومتر مربع"، بهار "1 334 کیلومتر مربع"، فامنین "1 287 کیلومتر مربع"، قهاوند⁴ "1 303 کیلومتر مربع" و همدان "شهرستان قهاوند و همدان با هم 2 831 کیلومتر مربع و بدون شهرستان قهاوند (مساحت شهرستان قهاوند را 46%"

³ - نقش شهرهای میانی در توسعه فضایی استان همدان با نگرش بر شهر ملایر، دکتر مجید شمس (استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد توپسرکان)

⁴ - شهرستان قهاوند طی دو-سه سال اخیر از شهرستان همدان جدا شده است. لذا آمار مساحتی و جمعیتی ما از این شهر تقریبی است و آماری از جمعیت روستایی و شهری آن در دست نیست. اما برای سهولت مطالعه شرایط شهرستان فامنین را بدان تأمیم می‌دهیم و درصد جمعیت روستایی و شهری آن را با در نظر گرفتن شهرستان فامنین تقریبی بیان می‌کنیم.

مساحت دو شهرستان فرض می‌کنیم) "1 528 کیلومتر مربع" را جزء آذربایجانی استان می-شماریم که مساحت پنج شهرستان اکثریت آذربایجانی (رزن، کبودرآهنگ، قهاوند، فامنین و بهار) استان همدان 10 469 کیلومتر مربع می‌شود که با احتساب 35% مساحت اسدآباد، 25% ملایر (منطقه جوکار) و 60% شهرستان همدان به عنوان بخش آذربایجانی، مساحت پیوسته مناطق تورک نشین استان "10 469+ 2 137= 12606" کیلومتر مربع یا 65% مساحت کل استان همدان می‌شود که برای سهولت مطالعه در این نوشته فقط پنج شهرستان اکثریت آذربایجانی را به عنوان جزء آذربایجانی مورد مطالعه قرار می‌دهیم.

جمعیت کل استان در سرشماری سال 1390، 1 758 268 نفر بود که از این تعداد جمعیت پنج شهرستان کبودرآهنگ، رزن، بهار، قهاوند و فامنین 433 318 نفر می‌باشد. از 644 465 نفر کل جمعیت شهرستان همدان 96 087 نفر در روستاها ساکن می‌باشند که تقریباً 60% آنها دارای انتیک تورک می‌باشند و از جمعیت 548 378 نفری خود شهر همدان هم تقریباً 40% آن را با انتیک تورک فرض می‌کنیم (تورک‌های شهر همدان و روستاهای اطراف آن تقریبی در نظر گرفته می‌شود) و با حساب 27 808 نفر از جمعیت روستاهای ملایر (25%) و 18 026 نفر از جمعیت روستاهای اسدآباد (35%) با انتیک تورک، جمعیت تورک‌های ساکن استان همدان طبق سرشماری سال 90، 728 347 نفر می‌شود که تقریباً 41% کل استان می‌شود (در این نوشته تا آنجایی که می‌توانستیم جمعیت تورک‌های ساکن استان همدان را کمتر از حد معمول حساب کردیم، با این وجود برخی آمارها جمعیت تورک‌های ساکن استان همدان را تا 1 میلیون-900 هزار نفر ذکر می‌کنند).

از بین شهرستان‌های نامبرده، شهرستان‌های کبودرآهنگ، رزن، بهار، قهاوند و فامنین دارای انتیک اکثریت (بیش از 95%) تورک می‌باشند. درباره انتیک شهرستان همدان هم می‌توان گفت که مرزهای شهرستانی و استانی امری قراردادی برای سهولت اداره منطقه می‌باشند. لذا با توجه به اینکه تا مرزهای پنج شهرستان مذکور با شهرستان همدان ساکنین همه تورک می‌باشند که با دور شدن از چهار شهرستان مذکور به طرف داخل شهرستان همدان و شهرستان‌های مجاور به

جایی می‌رسیم که علاوه بر ساکنین تورک، ساکنین غیر تورک هم دیده می‌شوند که در فاصله بسیار دور از پنج شهرستان اکثریت تورک، دیگر اکثریت اتنیک با قوم دیگر عوض می‌شود. همانطور که از نقشه زیر هویدا است، خط قرمز مرز پنج شهرستان اکثریت تورک نشین استان همدان می‌باشد و نقاطی که به رنگ قرمز هستند هم به دلیل پیوسته بودن با پنج شهرستان اکثریت تورک نشین هم مسلماً تورک می‌باشند که بعد از نقاط قرمز کم کم از اکثریت تورک منطقه کاسته می‌شود که در شهرستان ملایر تورک‌ها به عنوان قوم اقلیت مسکونند. لازم به ذکر است که شهر همدان به دلیل مرکزیت استان و شهری مهم در منطقه، مسلماً شهری مهاجرپذیر از شهرستان‌های جنوبی استان و چند شهر اطراف استان است که در این شهر اکثریت قومی با قوم فارس می‌باشد. همچنین سیاست فارس‌سازی حکومت‌های 90-100 ساله ایران هم تا حدودی بر جمعیت فارس-زبان‌های شهر همدان افزوده است که روی هم رفته این شهر شهری فارس‌نشین به نظر می‌رسد.

با این حال ما شاهد سیاست شدید فارس سازی حکومت ایران در این نقطه از آذربایجان هستیم که با اینکه نزدیک به نصف استان آذربایجانی و تورک می‌باشند، صداسیمای استان از پخش حتی یک

پیام بازرگانی به زبان تورکی از شبکه استان امتنا می‌ورزد که این عمل چیزی غیر از انکار هویت قوم تورک ساکن در این استان نمی‌باشد. با این حال تا چند صد نفر غیر تورک در جایی از آذربایجان پیدا می‌کنند خبر را چنان رسانه‌ای می‌کنند که گویی جمعیت چند هزار نفری در آنجا ساکنند.

بررسی توسعه انسانی-شهری شهرستان‌های آذربایجانی و غیر آذربایجانی استان همدان در این بخش برآنیم تا درصد جمعیت شهری، روستایی، نسبت روستا نشینی و شهرنشینی شهرهای آذربایجی و غیر آذربایجانی استان همدان را بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال 1390 انجام دهیم.

تمامی اعداد و آمارهای جدول زیر بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال 1390 می‌باشند. (درصدها با اندی خطا همراه می‌باشند)

شهر	کل جمعیت	جمعیت شهری	جمعیت روستایی	درصد شهر نشینی به جمعیت کل
کل استان	1 758 268	1 040 605	716 669	59
پنج شهرستان اکثریت تورک استان همدان				
کبودرآهنگ	143 171	26 101	117 070	18
فامنین	42 485	14 478	28 007	34
قهاوند	7 356	4 855	2 501	34
رزن	116 437	27 725	88 712	23
بهار	123 869	50 766	73 103	40
مجموع پنج شهرستان	433 318	123 925	309 393	28.5
اکثریت این شهرستان همدان فارس می باشد و به عنوان مرکز شهرستان بحث خاص خود را دارد که در بخش تفسیر نتایج جدول بدان پرداخته خواهد شد				
همدان	644 465	548 378	96 087	85
سایر شهرستان ها با اکثریت لر، کرد و فارس و اقلیت تورک				
شهر	کل جمعیت	جمعیت شهری	جمعیت روستایی	درصد شهر نشینی به جمعیت کل

51	51 504	55 024	107 006	اسداباد
48	53 278	50 508	103 786	تویسرکان
61	111 234	176 748	287 982	ملایر
50	90 318	90 877	181 711	نهاوند
55	307 328	373 157	680 485	مجموع چهار شهرستان

بحث و تحلیل داده‌ها

اعداد در نگاه اول بی جان به نظر می‌رسند اما زبان گفتن در علم آمار اند. جدول بالا گویایی مطلبی در رابطه با توسعه یافته‌گی ضعیف شهری شهرستان‌های آذربایجانی استان همدان در مقابل شهرستان‌های غیر آذربایجانی این استان می‌باشد.

با توجه به آمار و ارقام بالا درصد **شهرنشینی** پنج شهرستان اکثریت آذربایجانی 28.5% و برای چهار شهرستان غیر آذربایجانی استان 55% می‌باشد که تفاوتی 26.5% بین آنها وجود دارد.

بدین صورت توسعه یافته‌گی یا شهرنشینی چهار شهرستان **غیر آذربایجانی** استان همدان تقریباً دو برابر پنج شهرستان‌های **آذربایجانی** این استان می‌باشد و درصد **روستائینی** چهار شهرستان‌های آذربایجانی استان 71.5% و برای چهار شهرستان‌های غیر آذربایجانی 45% می‌باشد. همچنین درصد شهرنشینی شهرستان‌های **کبودرآهنگ** و **رزن** بسیار پایینتر از شهرستان‌های فامنین و بهار است که هر چه به طرف زنجان و قزوین نزدیکتر می‌شویم، درصد شهرنشینی و توسعه یافته‌گی هم کمتر می‌شود و برعکس دو شهرستان مذکور شهرستان‌های فامنین و بهار نسبت به دو شهرستان رزن و کبودرآهنگ درصد شهرنشینی و توسعه یافته‌گی بهتری دارند.

شهرستان همدان هم به عنوان شهرستان با اکثریت فارس بحث جدا از چهار شهرستان آذربایجانی دارد که چون مرکز شهرستان و به عنوان شهری مهم در منطقه می باشد مسلماً شهری مهاجر پذیر از بومیان استان و غیر بومیان است که بدین دلیل درصد شهرنشینی آن به مراتب از دیگر شهرستان های آذربایجانی بیشتر است. بدین دلیل شهرستان همدان را جدای از دو گروه آذربایجانی و غیر آذربایجانی بررسی کردیم.

علل توسعه یافته گی کمتر شهرستان های آذربایجانی استان

اصولاً تحت شرایط نرمال جامعه، برای توسعه همگانی از تمامی پتانسیل های موجود در بطن جامعه استفاده به عمل می آید. در رابطه با این موضوع متأسفانه ما شاهد تقریباً عکس این قضیه بودیم که توسعه ای که باید با توجه به زیرساخت های تمامی شهر های استان همدان شکل می گرفت، با اعمال تبعیض قومی و با انتخابی آگاهانه شهر های تورک نشین را مستثنی از این توسعه یافته گی قرار داد.

آمار های بالا گویای روستایی بودن مناطق تورک نشین استان همدان نسبت به سایر مناطق استان است. بر اساس آمار سال 1375 در بخش های آذربایجانی استان همدان بخشی که بتوان اسم شهر را بر آن گذاشت وجود نداشت که از 810 640 نفر جمعیت شهری استان⁵ در سال 1375، سهم جمعیت شهری برخی شهرستان های استان همدان به ترتیب زیر بودند: 49.2% شهر همدان، 17.3% ملایر، 8% نهاوند، 6% اسدآباد، 4.6% تویسرکان و چهار شهرستان های آذربایجانی جمعا (بهار با 3.1، کبودرآهنگ با 2.2، فامنین با 1.1 و رزن تقریباً با 1%) 7.4% از جمعیت شهری کل استان را تشکیل می دادند. یعنی در سال 1375 از کل جمعیت شهری استان همدان فقط 59 987 نفر آن در چهار شهرستان با اکثریت تورک ساکن بودند (مقایسه شود با اسدآباد و

⁵ - نقش شهر های میانی در توسعه فضایی استان همدان با نگرش بر شهر ملایر، دکتر مجید شمس (استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تویسرکان)

نهایند) در حالی که وسعت این چهار شهرستان آذربایجانی استان همدان 47.7% کل استان همدان می‌باشد.

در سال 1390 درصد شهرنشینی از کل شهرهای استان همدان با اندکی تفاوت همراه بود که عبارتند از: 52.6% شهر همدان، 16.9% ملایر، 8.7% نهایند، 5.2% اسدآباد، 4.8% تویسرکان و چهار شهرستان‌های آذربایجانی جمعا (بهار با 4.8، کبودرآهنگ با 2.5، فامنین با 1.3 و رزن تقریبا با 2.6%) 11.2% از جمعیت شهری کل استان را تشکیل می‌دادند که نسبت به سال 1375 با اندکی بهبود همراه بوده است.

تورک ستیزی

یکی از مواردی که در تحلیل توسعه یا عدم توسعه‌یافته‌گی مناطق قومی ایران از طرف بسیاری از تحلیل گران اقتصادی و فرهنگی نادیده گرفته می‌شود، سیاست غیرفارس ستیزی حکومت‌های 100 سال اخیر ایران است که مهمترین آماج این سیاست‌های فارس محور ایران‌گرایان، آذربایجان جنوبی بود (از پایه‌گذاران سیاست‌های تورک ستیزی در ایران دکتر محمود افشار، محمد علی فروغی، دکتر تقی ارانی و... بودند که در ابتدا فقط زبان و ادب آذربایجان را نشانه گرفته بودند، چون بهترین راه حذف و تضعیف یک ملت ضربه و جدایی فرهنگی بین شخص و هویت مادری اوست که به دنبال آن راه استعمار اقتصادی چنین مناطقی هموارتر می‌شود).

با این حال بخش‌های آذربایجانی استان همدان مستثنی از این سیاست مرکزگرایی و فارس محوری حکومتین ایران در طی این صد سال اخیر نسبت به سایر بخش‌های این استان نبوده که نتیجتا اعمال تبعیض بر مناطق تورک نشین این استان مهاجرت روز افزون ساکنین بخش‌های آذربایجانی، عدم توسعه شهری-صنعتی و اجتماعی و... را دنبال دارد که سرخوردگی فرهنگی و وابستگی هر چه بیشتر آذربایجان و عدم استقلال فکری و اقتصادی از عواقب مسلم آن بود.

در رابطه با این موضوع با چند مثال کوتاه اشاره‌ای می‌کنیم به استعمار اقتصادی توسعه یافته‌ترین ایالت آذربایجان جنوبی (آشرفی) که با وجود تبعیض اقتصادی آشکار و در خور توجه بر مرکز آذربایجان، ایالات دیگر آذربایجان مستثنی از ظلم اقتصادی حکومت ایران نمی‌توانند باشند.⁶

1) در سال 1354 بیش از نیمی از محصولات صنعتی ایران در تهران تولید می‌شد. در آن زمان در تهران به ازای یک نفر کارکن در بخش صنعت فقط 7 دهم (0/7) نفر در بخش کشاورزی شاغل بود. در استان آذربایجان شرقی شرایط به گونه‌ای دیگر بود و این نسبت 1 به 2/6 بود و در آذربایجان غربی این نسبت 1 به 13 بود.

2) در سال‌های 1972-1973 (1351-1352) استان مرکزی با 2/17% جمعیت کشور 32/7% از بودجه کشور را به خود اختصاص داده بود و آذربایجان غربی با 10% جمعیت کشور تنها 4/8% بودجه را در اختیار داشت.

با وجود چنین تبعیض آشکاری بر مرکز آذربایجان که با گذشته‌ی اقتصادی درخشان خویش (از قرن یازدهم تا دهه 1920، تبریز مهمترین مرکز تجاری ایران بود⁷) مستعمره‌ای برای مرکز و کویرنشینان شده است، آیا وضعیت مناطق تورک نشین استان همدان بهتر از وضعیت مرکز آذربایجان می‌تواند باشد؟

راه کارهای کلی

عدم توجه فعالان به اقتصاد آذربایجان جنوبی و نبود منابع کافی در اشاره به رفع مشکلات توسعه‌ای بخش‌های آذربایجانی استان همدان (امید است در نوشتجات بعدی با مشخص و تحلیل پتانسیل‌های مختلف اقتصادی این مناطق، تا حدودی بتوانیم مرهمی بر خلاء اساسی موجود در حرکت آذربایجان باشیم)، از بررسی جزء به جزء راهکارها صرف نظر کرده و به همین نکته

⁶ - Borders and Brethren: Iran and the Challenge of Azerbaijani Identity، براندا شافر، ترجمه یاشار صدقیانی آذر، ناشر اولوس نشریه دانشجویی دانشگاه تهران، چاپ اول 1385، صص 84-86 (بخش دوم، قسمت "دوران انقلاب اسلامی") و استعمار اقتصادی آذربایجان از زبان براندا شافر، آیهان مهدیلو

⁷ - Borders and Brethren: Iran and the Challenge of Azerbaijani Identity، براندا شافر، ترجمه یاشار صدقیانی آذر، ناشر اولوس نشریه دانشجویی دانشگاه تهران، چاپ اول 1385، ص 41

اکتفا می‌کنیم که در صورت مشخص و معرفی پتانسیل‌های همه جانبه بخش‌های اشتغالزای مناطق تورک نشین استان (در این مورد سایت فرمانداری شهرستان طارم و فرمانداریهای شهرستانهای آذربایجان همدان مقایسه شود. فرمانداری طارم پس زمینه روشنی از تمامی امکانات و پتانسیل‌های خود را در سایت خویش به دید عموم گذاشته است. ولی در سایت فرمانداری شهرهای آذربایجان استان همدان حتی یک صدم این کار هم انجام نشده است)، حمایت از سرمایه داران خودی و غیر خودی، بالا رفتن شعور آذربایجانی ساکنین و افزایش مطالبات فرهنگی شهرستان‌ها، استفاده از موقعیت ارتباطی شهرستان‌های رزن، کبودرآهنگ و فامنین (در ارتباط با این مورد دکتر مجید شمس در مقاله‌ای تحت عنوان "نقش شهرهای میانی در توسعه فضایی استان همدان با نگرش بر شهر ملایر" یکی از علل عمده پیشرفت شهر ملایر به عنوان شهر میانی را موقعیت ارتباطی این شهر عنوان می‌کند، در حالی که شهرستان کبودرآهنگ و فامنین هم دارای چنین موقعیتی ارتباطی می‌باشند ولی درصد توسعه شهری آنها قابل مقایسه با شهر ملایر نیست) و ... بخش‌های آذربایجانی استان می‌توانند به جایگاه واقعی اقتصادی و فرهنگی خود دست یابند که حتی می‌توانیم شاهد مهاجرت مثبت نیروی انسانی تورک‌های ساکن تهران به این خطه از آذربایجان باشیم (نمونه‌ای از آن را پیشرفت 3.8% شهرنشینی در چهار شهرستان آذربایجان استان را در سال 90 نسبت به 75 شاهد بودیم).

در کل چون با تداوم سیاست مرکزگرایی دوران پهلوی زیرساخت‌های اقتصادی مناطق فارس نشین (کویری) و تهران شکل گرفتند، و زیرساخت‌های صنعتی و اقتصادی آذربایجان خیلی دیر شکل گرفتند یا در حال شکل‌گیری هستند، توان رقابتی آن با صنایع سنگین مرکز برای صنایع تازه جان گرفته آذربایجان مشکل به نظر می‌رسد و زمان و سرمایه‌ای هنگفت نیاز است تا به جایگاه واقعی خود برسند⁸ که این امر بدون بازگشت به خویشتن و تقویت شعور ملی از دست رفته‌امان بسیار زمان‌بر است.

⁸ - استعمار اقتصادی آذربایجان از زبان براندا شافر، آیهان مهدیلو

در کشورهای در حال توسعه شهرهای بزرگ استانی یا ناحیه‌ای به دلیل انباشت سرمایه، توسعه رفاهی، توسعه صنایع، بالا بودن درآمد و وجود جاذبه‌های انسانی بسیار، موجب رشد روزافزون جمعیتی و شهری این مراکز می‌شوند و شهرهای کوچک و کمتر توسعه یافته کم اهمیت‌تر جلوه می‌نمایند.

شهرهای کوچک و کمتر توسعه یافته می‌توانند با تقویت بخش‌های توسعه‌ای و شناخت استعدادها درون شهری و منطقه‌ای خود به نحوی جاذب جمعیت مهاجرت به شهرهای بزرگ شوند و با ایجاد پست‌های شغلی، رفاه اجتماعی-اقتصادی آنها را تامین کنند.

نتیجه

به نتایجی که از این بررسی استنتاج می‌شود به صورت تیتروار اشاره‌ای می‌کنیم:

- 1- درصد شهرنشینی چهار شهرستان آذربایجانی استان 28.5% و درصد شهرنشینی چهار شهرستان غیر آذربایجانی استان 55% می‌باشد.
- 2- متعاقبا توسعه شهری ضعیف ماه عسل تبعیض دولتی، کم کاری مسئولین و پایین بودن شعور ملی و فرهنگی ساکنین می‌باشد.
- 3- مهاجرت روز افزون تورک‌های همدان به سایر بخش‌ها.
- 4- وابستگی فرهنگی تورک‌های همدان در مقابل قومیت‌های فارس و لر
- 5- ژنوساید (کشتار فرهنگی) فرهنگی دولتی و فارس‌گرایی بی حد و مرز در استان که تا کنون حتی یک پیام بازرگانی هم به زبان تقریبا نیمی از جمعیت استان پخش نکرده است.

31-3 / 3 / 1392

